

رفتارشناسی مشارکت‌کنندگان در راهپیمایی روز ۱۳ آبان

نمونه موردی؛ راهپیمایی ۱۳ آبان ۱۳۹۵، شهر تهران

احمد نادری* / ابراهیم شیرعلی** / حسین کاشانی‌پور***

چکیده

در تاریخچه انقلاب اسلامی، لحظاتی وجود دارد که به صورت دال‌های متعدد گفتمان انقلاب درآمده‌اند و انقلاب را می‌توان با آنها فهم و درک کرد. ۱۳ آبان، یکی از مهم‌ترین این لحظات است. این پژوهش با رویکرد کیفی به رفتارشناسی مشارکت‌کنندگان در راهپیمایی ۱۳ آبان ۱۳۹۵ در شهر تهران می‌پردازد. بررسی کارکردهای راهپیمایی ۱۳ آبان از دیدگاه مشارکت‌کنندگان، انگیزه آن‌ها و نیز ویژگی‌های آن‌ها، اهداف اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهد. روش پژوهش از نوع کیفی با حجم ۳۱ مشارکت‌کننده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها از «تحلیل سیستماتیک» استفاده شده است. یافته‌ها و نتایج نشان می‌دهد؛ راهپیمایی ۱۳ آبان از دیدگاه مشارکت‌کنندگان کارکردهای نمادین (زنده نگه داشتن وقایع ۱۳ آبان)، تربیتی و آموزشی برای نسل جوان، تقویت انسجام و هم‌بستگی اجتماعی دارد و حرکتی در راستای مشروعیت‌بخشی به نظام و روحیه استقلال‌طلبی مردم است. عمل به وظیفه دینی و شرعی، گام برداشتن در مسیر اعتقادات و ارزش‌های فردی و اجتماعی، کمک به بازنمایی و بازتولید اسکیمایستیزی و ظلم‌ستیزی و عمل کردن در راستای منویات رهبری از جمله انگیزه و اهداف مشارکت‌کنندگان است.

واژگان کلیدی

۱۳ آبان، مشارکت سیاسی، استکبارستیزی، جامعه‌پذیری سیاسی، شهر تهران.

anaderi@ut.ac.ir

ebrahim.shirali@ut.ac.ir

h.kashanipour@ccoip.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۲۰

* عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.

** کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی.

*** کارشناسی ارشد علوم سیاسی.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۶/۸

۱. طرح مسئله

در تاریخ انقلاب لحظاتی وجود دارد که به صورت دال‌های متعدد گفتمان انقلاب درآمده‌اند که انقلاب را می‌توان با آنها فهم و درک کرد. لحظاتی که سمبل انقلاب شده‌اند و نام آنها با نام انقلاب پیوند خورده است به طور مثال ۱۳ آبان یکی از مهم‌ترین این لحظات است. این روز که به حق سمبل مبارزه با استکبار و امپریالیسم است، یادآور سه حادثه جداگانه در سال‌های مختلف است که اتفاقاً در یک روز اتفاق افتاده است. ۱۳ آبان ۱۳۴۳ و تبعید رهبر عظیم‌الشان نهضت به ترکیه و آغاز نهضتی که انتهای آن به پیروزی مردم بر شاه منجر شد؛ ۱۳ آبان ۱۳۵۷ و حمله مزدوران رژیم شاه به دانش‌آموزان بی‌گناه تهرانی و به خاک و خون کشیدن آنان؛ و سرانجام ۱۳ آبان ۱۳۵۸ و تسخیر لانه جاسوسی آمریکا توسط دانشجویان مسلمان که بساط نفوذ فیزیکی امپریالیسم آمریکایی را از این کشور برچید.

انقلاب دوم ایران که در ۱۳ آبان تبلور یافته است، یکی از نقاط عطف در تاریخ ایران است و از این‌رو اهمیت دارد ابعاد مختلف این روز مورد مطالعه قرار گیرد تا بر مبنای آن بتوان به تئوری‌های بومی در مورد جامعه ایران و کنش‌های سیاسی مردم آن دست یافت. تحقیق حاضر گامی هرچند اندک در این راستاست و امید است بتواند به‌عنوان شروعی برای مباحث بعدی در این زمینه مورد استفاده قرار گیرد.

مشارکت سیاسی جزئی از رفتار اجتماعی است که نیت‌مند می‌باشد و به منزله یکی از ارکان توسعه سیاسی در دولت‌ها به شمار می‌رود و رابطه تنگاتنگی با مشروعیت نظام‌های سیاسی دارد، به‌طوری‌که دولت‌ها برای اعتباربخشی خود سعی می‌کنند بیشترین مشارکت مردم را در صحنه‌های سیاسی نظیر انتخابات، راه‌پیمایی، پیگیری سیاسی، خوانش سیاسی و ... داشته باشند. در فضای سیاسی جوامع غربی، شرکت در انتخابات به‌عنوان عمومی‌ترین و پایین‌ترین سطح سلسله مراتب مشارکت سیاسی است که تقریباً ۳۰ تا ۴۰ درصد جامعه در آن مشارکت می‌کنند و حضور در راه‌پیمایی کارناوالی و جشن‌های ملی در سطح بالاتری از سلسله مراتب مشارکت سیاسی قرار دارد و بخش محدودی از جامعه یا بخش منحصر به فردی از جامعه در آن مشارکت می‌کنند، به همین دلیل در جوامع غربی تنها شرکت در انتخابات، به‌عنوان مرجعی برای مشروعیت‌بخشی نظام سیاسی قلمداد می‌شود. با این حال در فضای سیاسی جمهوری اسلامی ایران مشارکت در راه‌پیمایی همانند مشارکت در انتخابات در عمومی‌ترین و پایین‌ترین سطح سلسله مراتب مشارکت سیاسی قرار دارند. به این معنا که میزان مشارکت در راه‌پیمایی کشور به‌ویژه راه‌پیمایی ۲۲ بهمن (میزان مشارکت در راه‌پیمایی ۲۲ بهمن سال ۱۳۹۱ در سطح کشور ۴۳ درصد بود) و نیز راه‌پیمایی روز قدس بالاست و در جامعه عمومیت دارد.

به‌طور کلی می‌توان گفت در جمهوری اسلامی ایران علاوه بر انتخابات، راه‌پیمایی نیز مشروعیت، اعتبار و

مقبولیت مردمی نظام را تحت تأثیر قرار می‌دهد و به مثابه ترازوی است که مشروعیت و اعتبار نظام را می‌سنجد. با این حال دیدگاه‌های سلبی و ایجابی در زمینه کارویژه‌های راه‌پیمایی وجود دارد، گروهی از کارشناسان علوم اجتماعی، علوم سیاسی و کارشناسان انقلاب اسلامی بر این باورند که راه‌پیمایی به مثابه «تکرار سالیانه خود انقلاب» است و کارکرد بازآفرینی انقلاب و مشروعیت‌بخشیدن به نظام است و به دلیل «انقلاب مجدد» دیگر امکان ترمیدور (بازگشت از انقلاب و اضمحلال ارزش‌های اصیل انقلاب) در جامعه وجود ندارد.

همچنین گروهی از کارشناسان علوم اجتماعی، علوم سیاسی و کارشناسان انقلاب اسلامی بر این باورند که راه‌پیمایی صورت نمادین و نمایشی به خود گرفته است و آن را نمی‌توان به‌عنوان مرجعی برای سنجش مشروعیت و مقبولیت نظام در نظر گرفت. این گروه با دیدگاه سلبی به مسئله‌شناسی و انتقاد از کارکردها و رویه اجرای راه‌پیمایی می‌پردازند و عنوان می‌کنند تبدیل مفاهیم ایدئولوژیک به نماد و بازنمایی نمادین آنها در میان افکار عمومی، موجب ارزش‌زدایی از معنا و مفهوم نماد می‌شود و با گذر زمان، راه‌پیمایی کار ویژه اصلی خود را از دست خواهد داد و یک صورت تهی از انقلاب اسلامی بازنمایی می‌شود. این گروه بر کارناوالی شدن و تظاهری شدن راه‌پیمایی تأکید دارند.

جمهوری اسلامی ایران با برگزاری راه‌پیمایی تقویمی نظیر راه‌پیمایی ۲۲ بهمن (پیروزی انقلاب اسلامی)، راه‌پیمایی آخرین جمعه ماه رمضان (روز جهانی قدس)، راه‌پیمایی ۱۳ آبان (روز ملی مبارزه با استکبار جهانی)، راه‌پیمایی عاشورایی (برای مثال هم‌گرایی هیئت‌های مذهبی زنجان در حسینیه اعظم) و همچنین راه‌پیمایی موضوعی (نظیر راه‌پیمایی ضد آل سعودی به علت اعدام شهید نمر) دارای بیشترین عرصه سیاسی برای مشروعیت‌بخشی و اعتباربخشی به نظام سیاسی است. جمهوری اسلامی از طریق راه‌پیمایی با محتوای استبدادستیزی، استکبارستیزی، آزادی‌خواهی و حمایت از مستضعفین جهانی به بازتولید و بازنمایی انقلاب اسلامی در سطح جهانی می‌پردازد.

راه‌پیمایی ۱۳ آبان هر ساله با محتوای مبارزه با استکبار جهانی در کشور برگزار می‌شود. راه‌پیمایی ۱۳ آبان کنش سیاسی جمعی است که مشارکت‌کنندگان اصلی آن نسل چهارم و پنجم انقلاب اسلامی است. به عبارتی اکثر مشارکت‌کنندگان را دانش‌آموزان و دانشجویان تشکیل می‌دهند که متولد دهه هفتاد هستند. هر ساله راه‌پیمایی ۱۳ آبان برگزار می‌شود با این حال از انگیزه مشارکت افراد شرکت‌کننده در راه‌پیمایی و عوامل دخیل بر مشارکت آنها توصیف و تحلیل دقیقی وجود ندارد. مطالعه حاضر با رویکرد کیفی سعی دارد کارکردهای راه‌پیمایی ۱۳ آبان، انگیزه مشارکت‌کنندگان و نیز ویژگی‌های آن را مورد بررسی قرار دهد.

۲. مباحث نظری

یک. راه‌پیمایی ۱۳ آبان به مثابه مشارکت سیاسی

مشارکت سیاسی جزئی از رفتار اجتماعی محسوب می‌شود، زیرا به منزله یکی از ارکان و شاخص‌های عمده توسعه سیاسی به‌شمار می‌رود و رابطه تنگاتنگی با مشروعیت نظام‌های سیاسی دارد و به میزان زیادی بیانگر نوع نظام سیاسی هر جامعه است. مطالعه مشارکت سیاسی هر جامعه‌ای شناخت رفتار سیاسی مردم آن را میسر می‌سازد و مشخص می‌کند که در بسترهای اجتماعی گوناگون، میزان مشارکت سیاسی چگونه و تحت تأثیر چه عواملی تغییر می‌پذیرد.

آلموند و وربا^۱ در تبیین مشارکت سیاسی کنشگران به فرایند جامعه‌پذیری و فرهنگ سیاسی جوامع تأکید می‌کنند. تعریف فرهنگ سیاسی را می‌توان فرع بر تعریف کلی فرهنگ که از سوی تیلور ارائه شده است دانست. در تعریف تیلور، فرهنگ کل پیچیده‌ای شامل آگاهی‌ها، باورها، هنرها، اخلاقیات، قانون، عرف و تمامی دیگر انواع قابلیت‌ها و عاداتی است که انسان به‌عنوان عضو جامعه کسب می‌کند. به همین ترتیب «باورها، نگرش‌ها، ارزش‌ها، ایدئال‌ها، احساسات و ارزیابی‌های افراد درباره نظام سیاسی، و نقش خود افراد در این نظام را فرهنگ سیاسی گویند» (Diamond, 1994: 7) به عبارتی فرهنگ سیاسی، همه جهت‌گیری‌های ذهنی افراد نسبت به عناصر ضروری موجود در نظام سیاسی یا توزیع کلی جهت‌گیری‌های شهروندان نسبت به موضوعات سیاسی را شامل می‌شود. در کل، جهت‌گیری ذهنی مردم نسبت به سازمان‌ها، شخصیت‌ها، رخدادهای، نمادها و فعالیت‌های سیاسی را نشان می‌دهد. طبق تعریف دایرةالمعارف علوم اجتماعی آمریکا، «فرهنگ سیاسی مجموعه‌ای از نگرش‌ها، عقاید و احساسات است که به فرایند سیاسی نظم و معنا می‌دهد ... ایدئال‌های سیاسی و هنجارهای عملکرد حکومت را در بر می‌گیرد ... در حوادث عمومی و تجربه خصوصی افراد ریشه دارد». (نصرتی‌نژاد، ۱۳۷۹: ۱۱) آلموند و وربا از نظریه اجتماعی شدن سیاسی استفاده می‌کنند و بر این باورند که هر چه در جامعه سه نهاد اجتماعی کننده خانواده، مدرسه و شغل، الگوهای مشارکتی قدرتمندی را نهادینه کنند و فرد در درون این سه نهاد سابقه مشارکتی بیشتری داشته باشد، در مراحل زندگی مشارکت سیاسی بیشتری خواهد داشت و جامعه از نظر فرهنگ سیاسی به فرهنگ مشارکتی نزدیک‌تر خواهد بود. (Almond & Verba, 1989: 267)

آلبرت باندورا از مفهوم اعتماد سیاسی برای تبیین نوع و میزان مشارکت سیاسی استفاده می‌کند. او برای اعتماد سیاسی دو بعد قائل است: اول اعتماد فرد به قابلیت‌های سیاسی خود و دوم، اعتماد به محیط و نهادهای سیاسی، درواقع کنشگرانی که به محیط و نهادهای سیاسی اعتماد دارند، مشارکت سیاسی

1. Almond & Verba.

بیشتری دارند و کنشگرانی که اعتماد سیاسی کمی به محیط و نهادهای سیاسی دارند از مشارکت سیاسی کناره‌گیری می‌کنند. (باندورا، ۱۹۷۷؛ به نقل از مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، ۱۳۸۴: ۴۴) ویلکینز^۱ استدلال می‌کند که اعتماد رسمی یا اعتماد به نظام سیاسی هیچ ارتباطی با مشارکت سیاسی ندارد. (ویکینز، ۲۰۰۰؛ به نقل از مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، ۱۳۸۴: ۴۴) افرادی که معتقدند نظام‌های سیاسی به شکلی مناسب و مؤثر عمل می‌کنند، احتمالاً بیشتر از دیگران در چارچوب نمادهای سیاسی آن نظام مشارکت خواهند کرد. (روزنستین، ۲۰۰۱؛ به نقل از مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، ۱۳۸۴: ۴۵) دال معتقد است اثربخشی سیاسی بر مشارکت سیاسی مؤثر است اگر مردم فکر کنند مشارکت یا عدم مشارکت آنها تأثیری در سیاست ندارد یا وجود نهادهای سیاسی را اثربخش ندانند، میل به مشارکت سیاسی نخواهند داشت. (دال، ۱۳۷۴: ۹۵) بر مبنای نظریه بندورا نگرش‌ها، توانایی‌ها و مهارت‌های شناختی تشکیل‌دهنده سیستم خود فرد است، درواقع اثربخشی سیاسی بخش مهمی از سیستم خود است که می‌تواند بر وظایف و موقعیت‌های سیاسی متنوع تأثیرگذار باشد. (باندورا، ۱۹۸۶؛ به نقل از مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، ۱۳۸۴: ۴۵)

ماری لوین بر بیگانگی اجتماعی - سیاسی در تبیین مشارکت اشاره دارد. ساختار بوروکراسی جامعه شرایطی ایجاد کرده است که کنشگر نمی‌تواند اثربخشی اعمال و رفتارهای خود را کنترل کند، در چنین شرایطی احساس انفصال و بیگانگی بر فرد مستولی می‌شود و او را به کنش منفعلانه در جامعه سوق می‌دهد. (لوین، ۱۹۷۲، به نقل از علی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۳۸ - ۱۳۷) در همین راستا ماری لوین اشاره می‌کند، در بیگانگی سیاسی - اجتماعی فرد دچار حالتی می‌شود که احساس می‌کند بر فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی تأثیرگذار نیست و کنش سیاسی او تغییری در امور سیاسی و اجتماعی ایجاد نمی‌کند، این نوع بیگانگی به شکل احساس بی‌قدرتی، بی‌معنایی، بی‌هنجاری، انزوا و تنفر بازنمایی می‌شود.

میلبراث و گوئل در تبیین مشارکت سیاسی از هفت عامل عمده نام می‌برند. این عوامل عبارتند از: محرک (انگیزه سیاسی)، موقعیت اجتماعی، ویژگی‌های شخصی، محیط سیاسی، مهارت، منابع و تعهد. منظور از محرک سیاسی عواملی از قبیل مناظره‌های سیاسی، تعلق خاطر نسبت به یک سازمان درگیر فعالیت‌های سیاسی و دسترسی به اطلاعات درست می‌باشد. منظور از ویژگی‌های شخصیتی عبارت است از خصوصیات چون اجتماعی بودن، برون‌گرایی و نظایر اینها. افرادی با خصوصیات مذکور هم، بیشتر خود را درگیر مسائل سیاسی می‌کنند. پایگاه اجتماعی با شاخص‌هایی چون میزان تحصیلات، موقعیت محل سکونت، تعلق طبقاتی و قومیت سنجیده می‌شود. محیط سیاسی عبارت است از محیطی که افراد

1. Wilkins.

در آن بسر می‌برند. به‌عنوان مثال فرهنگ سیاسی معینی می‌تواند او را نسبت به مشارکت در مسائل سیاسی تشویق کرده و یا بازدارد. منظور از مهارت، توانایی تحلیل قدرت سازماندهی، مهارت در سخنرانی‌ها و خطابه است. منظور از منابع اشاره به منابع مالی غیرنقدی است که می‌تواند در قالب تماس‌ها و روابط افراد با دولت‌مردان و دبیران احزاب باشد. منظور از تعهد، تعلق خاطر نسبت به یک سازمان، گروه، حزب و یا فرد خاصی است که این پیوند و دل‌بستگی نسبت به موارد مذکور هم بر مشارکت سیاسی افراد تأثیر قابل ملاحظه‌ای دارد. برای مثال هرچه فرد بیشتر در معرض انگیزه‌های سیاسی به‌صورت بحث درباره سیاست، تعلق به سازمانی که به شکلی به فعالیت سیاسی می‌پردازد یا دسترسی داشتن به اطلاعات سیاسی مربوط قرار داشته باشد، احتمال مشارکت سیاسی بیشتر است. اما مشارکت سیاسی بر طبق ویژگی‌های شخصی فرد نیز فرق می‌کند. شخصیت‌های اجتماعی تر، مسلط‌تر و برون‌گراتر، بیشتر احتمال دارد که از نظر سیاسی فعال باشند. (راش، ۱۳۹۱: ۱۳۸)

دو. استکبارستیزی اساس راه‌پیمایی ۱۳ آبان

پسااستعماری اغلب در تلاش است که از طریق گفتمان سنتی استعمار، باور برتری ارزش‌های فرهنگی غرب و اروپاییان را که بر مردم تحت استعمار تحمیل شده است، براندازند و هویت و فرهنگ بومی از دست رفته خود را بازجویند. پرداختن به چگونگی بیان واکنش‌های فرهنگ‌های استعمارزده به تاریخ استعماری و روش‌های مقاومت در برابر آن و نیز توجه به وضعیت نابرابر معاصر در نقاط مختلف جهان و روابط همواره نابرابر و استثمارگرانه فرهنگی از محورهای اصلی پسااستعماری است. به عبارتی هدف پسااستعماری، تلاش برای آشکارسازی و به چالش کشیدن ادعاهای حقیقت‌گفتمان‌های غرب‌مدار است. (مهدی‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۵)

مفاهیم بنیادی ادبیات پسااستعماری «دیگری» و «مقاومت» است. ادبیات پسااستعمار پیرامون مفهوم «دیگری» ساخته و پرداخته شده است، «دیگری» که فرهنگ خود را «برتر» می‌داند، پسااستعماری ذاتاً خالق دو گروه استعمارگران و استعمارشدگان یا فرودستان و فرادستان است که ارتباط خود و دیگری را شکل می‌دهد، دوگانه «فرودستان و فرادستان» عموماً با مفاهیمی نظیر کنترل نظام استعماری، نسل‌کشی، دور نگه داشتن از توسعه، بدنام کردن و تحقیر فرهنگ بومی در ارتباط است. (بارکر، ۱۳۸۷: ۴۹۴) نظریه پسااستعماری همچنین پیرامون مفهوم «مقاومت» شکل می‌گیرد، مفهوم مقاومت می‌تواند دربردارنده ایده‌هایی مانند آزادی انسان، حقوق، هویت و ... ایده‌هایی که ممکن است در فرهنگ مردم کشورهای مستعمره نبوده باشد.

امام خمینی با استفاده از دوگانه «مستضعف و مستکبر»، طرح‌ای جدیدی را مطرح کرد؛

«مستکبر و مستضعف» با «فرودست و فرادست» یا «استعمارگران و استعمارشدگان» بی‌شبهت نیست، اما ریشه‌های عرفانی و توحیدی دوگانه امام که در معیت «شیطان بزرگ»، «نه شرقی، نه غربی» و ... به کار برده می‌شود، نمایانگر تبیین «دیگری» است. (نوده فراهانی، ۱۳۹۲: ۲۸) ایشان سازش با مستضعفان و استقامت در برابر مستکبران را به‌عنوان ایدئولوژی انقلاب اسلامی قلمداد می‌کنند که نمایانگر مفهوم «مقاومت» است.

استکبار، شیوه تفکر و منش عملی قدرتمندان زور و زر و در اصطلاح قرآنی خصلتی از کفر است که با سلطه‌گری و خودبزرگ‌بینی، دیگران را ضعیف پنداشته و آنها را زیر سلطه خود درآورده‌اند. روحیه استکباری و برتری‌جویی در ساخت سیاسی یک جامعه یا یک نظام حکومتی موجب می‌شود تا آن نظام سلطه‌گر خود را برتر و بالاتر از دیگران پندارد و مبانی فکری، اعتقادی، فرهنگی، نظامی، اقتصادی و سیاسی خود را بهتر از دیگران بداند و با آنها مبارزه کند. نظام استکبار جهانی سعی بر این داشته تا با فکر و اندیشه و فرهنگ رایج دنیوی خود که بر پایه جهان‌بینی مادی استوار است با همه امکانات سیاسی، اقتصادی، نظامی و با هر تبلیغات در قالب شیوه‌های گوناگون، دیگر جوامع را تحت سلطه و کنترل خود درآورد. (دارینی و حاجی‌زاده، ۱۳۸۶: ۷ - ۱) امام خمینی مفهوم استکبار را «سرکشی از حق» می‌داند و برای آن مصداق‌های مختلفی را ذکر می‌نماید

اندیشه استکبارستیزی امام خمینی برخاسته از تفکر دینی ایشان بود، از یک‌سو با طرح پدیده ظلم‌ستیزی به عنوان تکلیف دینی، موجب شد که این تفکر با غیرت دینی امت اسلامی گره خورده و برای همیشه به‌عنوان یکی از الزامات و تکالیف دینی نقش‌آفرین گردد و از سوی دیگر، روحیه مبارزه با ظلم و قدرت‌های استکباری را در عمق جان توده‌های تحت ستم کاشته و بدین‌سان، زمینه خیزش و جنبش‌های رهایی‌بخش و ضداستعماری را بیش‌از‌بیش در عرصه جهانی فراهم سازد. دکتترین استکبارستیزی امام خمینی دارای چند ویژگی است.

- مفهوم «استکبارستیزی» به مثابه ایدئولوژی است به این معنا که عقیده و اندیشه دینی - انقلابی منسجمی است که زمینه‌کنش سیاسی در برابر مستکبران را فراهم می‌سازد. امام با ارائه یک ایدئولوژی سیاسی بدیع که وام‌دار هیچ‌کدام از ایدئولوژی‌های مسلط شرق و غرب نبود، رهبری فکری و اخلاقی ملت‌ها و جنبش‌های آزادی‌بخش را در جوامع جهان سوم برعهده گرفت و چالشی عظیم و بی‌سابقه را پیش‌روی مستکبران نظام بین‌الملل ایجاد کند.

۱. الهی بودن استکبارستیزی؛ در اندیشه امام، مبارزه با استکبار ماهیت الهی دارد و در واقع قیام برای

خداست.

۲. **جهانی بودن استکبارستیزی؛** استکبارستیزی محدود و منحصر به قلمرو جغرافیایی ایران نیست بلکه آن به عنوان نسخه شفافبخش برای همه مستضعفان و قابل تحقق در تمامی نقاط جهان است.
۳. **تداوم استکبارستیزی؛** استکبارستیزی محدود و منحصر به زمان نیست تا مادامی که قدرت‌های بین‌المللی هست و در کشورهای دیگر دست‌اندازی می‌کنند مفهوم استکبارستیزی زنده است و در مقابله با آنها قرار خواهد گرفت.
۴. **مردمی بودن استکبارستیزی؛** امام خمینی بر مردمی بودن استکبارستیزی تأکید دارد و آن را منحصر به وظیفه نهادهای دولتی، نظامی یا گروه یا احزاب نمی‌کند. امام در مردمی بودن استکبارستیزی، بر مستضعفین تأکید می‌کند و آن را در برابر «دیگری» مستکبرین قرار می‌دهد.
۵. **تساهل‌ناپذیری و سازش‌ناپذیری؛** امام هرگونه تلاش برای نزدیکی و سازش و مصالحه با استکبار را نفی می‌کند و آن را نافی عزت مسلمین می‌داند.

سه. جمع‌بندی نظری

از آنجاکه سیر کنش سیاسی راه‌پیمایی مسالمت‌آمیز مورد مذاقه قرار می‌گیرد، نظریه‌های مشارکت سیاسی و سطوح مشارکت سیاسی، نظریه پسااستعمارگرایی و استکبارستیزی در بعد محتوایی بررسی شده است. هدف از مطالعه نظری در این بخش رد یا اثبات نظریه‌ها نیست بلکه هدف، فهم و شناخت مفاهیم و مقولات اصلی نظریه‌ها است که بتوان از این مفاهیم و مقولات در فرایند پژوهش کیفی استفاده کرد. در مطالعه حاضر از اندیشه استکبارستیزی امام خمینی برای تبیین راه‌پیمایی ۱۳ آبان یا روز جهانی مبارزه با استکبار جهانی استفاده شده است. راه‌پیمایی در جمهوری اسلامی ایران به مثابه نمود عینی و رفتاری اندیشه و ایدئولوژی استکبارستیزی است و ویژگی‌های اندیشه استکبارستیزی را می‌توان در راه‌پیمایی مشاهده کرد، راه‌پیمایی یک حرکت مردمی ایدئولوژیک و الهی است که محدود به زمان نیست چراکه این پدیده اجتماعی در دوره قبل از انقلاب و حین انقلاب وجود داشته و بعد از انقلاب نیز تداوم داشته است و محدود به جغرافیای مکانی نیست چراکه به عنوان یک الگو به جوامع آزادی‌خواه صادر می‌شود. همچنین راه‌پیمایی ۱۳ آبان به مثابه یک کنش و مشارکت سیاسی در نظر گرفته شده و از این رو از نظریه‌های مشارکت سیاسی برای تبیین کنش راه‌پیمایی مورد استفاده بوده است.

۳. روش پژوهش

روش کیفی در مطالعات اکتشافی و مطالعه برای درک پدیده‌های پیچیده و بدیع کاربرد دارد، چون به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا به صورت همدلانه وارد زندگی روزمره افراد و گروه‌های مورد مطالعه شده و از

ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای آنان، اطلاعات گردآوری کند. (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۴۱) برای گردآوری اطلاعات و تحلیل آنها، از روش کیفی ژرفانگر انسان‌شناسانه، استفاده شده است.

داده‌های کیفی چیزی بیش از بسته‌های منظم و قطعات اطلاعات دریافت شده از محیط نیست. داده‌های کیفی شامل جملات مستقیم از مردم درباره تجربه‌ها، دیدگاه‌ها، احساسات و دانش آنهاست که از طریق مصاحبه‌ها، یادداشت جزئیات فعالیت‌ها، رفتارها و اقدامات مردم و مشاهده و اسناد جمع‌آوری می‌شود. در این پژوهش از تکنیک مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته استفاده شده است.

در مطالعات کیفی، معیار دقیقی برای تعیین حجم نمونه یا تعداد افراد مطلع و مشارکت‌کننده وجود ندارد، (گلسر و استراوس، ۱۹۹۷: ۳۰ - ۱۷) با این حال گردآوری اطلاعات تا جایی ادامه می‌یابد که به اشباع اطلاعات یا اشباع نظری در مورد یک موضوع خاص برسیم. هالووی و ایمی بر این باورند که «۴۰ - ۴» مشارکت‌کننده برای مطالعات کیفی مناسب است. بنابراین، شیوه نمونه‌گیری، شیوه تعمدی است و براساس اشباع نظری عمل شده است. نظر به انتخاب روش کیفی، ۳۱ مصاحبه به‌منظور دستیابی اطلاعات و داده‌های تجربی‌تر، انجام شد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش کیفی مبتنی بر «تحلیل تماتیک» است. تحلیل تماتیک یا مضمونی، مبتنی بر طبقه‌بندی، شاخص‌بندی و سنخ‌بندی داده‌ها است. به عبارت دیگر تحلیل تماتیک عبارت است از عمل کدگذاری و تحلیل داده‌ها با این هدف که داده‌ها چه می‌گویند. لب‌کلام در تحلیل تماتیک، تشخیص و شناسایی موضوعات یا تم‌های موجود در متن و کدگذاری متن از لحاظ «وجود یا عدم‌وجود»^۱ تم‌هاست. کدگذاری در پژوهش‌های کیفی، جنبه «اکتشافی»^۲ دارد. این نوع تحلیل در وهله اول، به دنبال الگوییابی در داده‌هاست. زمانی که الگویی از داده‌ها بدست آمد، باید حمایت موضوعی از آن صورت گیرد. یعنی موضوعات یا همان تم‌ها باید از داده‌ها نشئت گیرند. (محمدپور، ۱۳۸۸: ۱۳۷) هدف از انتخاب این روش، پژوهش و تحلیل نظریه‌سازی نیست بلکه ساخت مقولات و مفاهیم می‌باشد که از مصاحبه‌ها استخراج می‌شود. گردآوری اطلاعات در این روش مستلزم حضور در میدان تحقیق و تماس با جامعه مورد بررسی، توصیف، گردآوری و ثبت اطلاعات از خلال چارچوب‌های ذهنی افراد مشارکت‌کننده است. بنابراین ابتدا از طریق استقرای تحلیلی، داده‌های مصاحبه در ارتباط با اهداف پژوهش طبقه‌بندی شده و براساس آنها الگوها شناسایی شدند. یعنی ابتدا عبارات، توضیحات و جملات مرتبط با اهداف پژوهش، استخراج شده و سپس براساس مقوله‌های معنایی مشترک، گروه بندی شده و در نهایت تم‌های مرتبط و اصلی شناسایی شده‌اند.

1. Presence Or Absence

2. Exploratory

گفتنی است این پژوهش در سطح شهر تهران انجام پذیرفته و افراد مشارکت‌کننده در راه‌پیمایی ۱۳ آبان سال ۱۳۹۵ را مورد بررسی قرار داده است.

۴. یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های حاصل از پژوهش کیفی که در قالب مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته انجام پذیرفته است، ارائه می‌گردد. ابتدا اطلاعات و متون حاصل از مصاحبه‌های انجام شده پیاده‌سازی گردیده و سپس مفاهیم مهم استخراج شده است. در مرحله بعدی مفاهیم ذیل مقولات و تم‌های اصلی طبقه‌بندی شده و در نهایت تحلیل ارائه گردیده است.

یک. کارکردهای راه‌پیمایی ۱۳ آبان

راه‌پیمایی در ایران با زمینه‌های انقلابی - ایدئولوژیک نظیر «راه‌پیمایی ۲۲ بهمن»، «راه‌پیمایی ۱۳ آبان» و عبادی - سیاسی نظیر «راه‌پیمایی روز قدس» و «راه‌پیمایی موضوعی بعد از نماز جمعه» برگزار می‌شود. راه‌پیمایی در ایران کارکردهای «نمادین»، «فرهنگی - اجتماعی»، «تربیتی»، «سیاسی» و «بین‌المللی» دارد.

الف) کارکرد نمادین راه‌پیمایی ۱۳ آبان: مشارکت‌کنندگان بر این باورند که یکی از دلایل مشارکت آنها در راه‌پیمایی، زنده نگه داشتن و پاسداشت یاد و خاطره دانش‌آموزان و دانشجویان شهید در راه انقلاب است، در واقع روز ۱۳ آبان به مثابه نمادی از رشادت‌ها و دلیرمردی‌های دانش‌آموزان و دانشجویان است، همچنین این روز به‌عنوان روز مبارزه با استکبار جهانی است، زمانی است که مردم می‌توانند از استکبار جهانی اعلام انزجار و تنفر کنند. عبارات زیر بیانگر کارکرد نمادین روز ۱۳ آبان است:

ما باید به یاد شهدای دانش‌آموز و دانشجویی که این آرمان را بنیاد گذاشتند و به پاسداشت آنها همیشه حضور داشته باشیم، (مرد جوان کارمند) ما در این روز و خیلی از روزهای دیگر ۲۲ بهمن و روز قدس به‌صورت نمادین هست که یادآوری کنیم جنایات آمریکا را و نشان بدهد که مردم در صحنه هستند و دنبال اهدافمان هستیم و قطعاً تأثیرگذار است، (دانشجوی پسر مهندسی) همین جوان‌ها بودند که انقلاب را به ثمر رساندند همین‌ها بودند که ۸ سال دفاع مقدس را پیروز کردند همین‌ها بودند که باز می‌توانند مثمر‌تر باشند، (مرد جوان نظامی) ما یک همچنین دشمنی با این کینه و دشمنی داشته باشیم خب خیلی برایمان مهم است که این قضیه همیشه برای مردم ما یادآوری باشد و هیچ وقت از این دشمن غفلت نکنیم، (دانشجوی دختر رشته مدیریت)

یادآوری جناب‌ات آمریکا هدف اصلی شرکت من است، یادآوری این امر همیشه به ما کمک می‌کند که در مسائل روز مسائلی که همیشه داریم ما متعصب برای تعیین سرنوشت کشورمان این امر را همیشه به یاد داشته باشیم. (مرد میان‌سال کارشناس فرهنگی)

ب) کارکرد تربیتی راه‌پیمایی ۱۳ آبان: راه‌پیمایی ۱۳ آبان به‌عنوان فضای آموزشی و تربیتی برای دانش‌آموزان قلمداد می‌شود، دانش‌آموزان در این عرصه در بعد ساختاری مشارکت سیاسی را تجربه می‌کنند، در بعد محتوایی به شناختی از دشمن و استکبار جهانی دست می‌یابند و در بعد انتزاعی به الگوپذیری از دانش‌آموزان و دانشجویان شهید دست می‌یابند. مشارکت‌کنندگان بر ضرورت حضور دانش‌آموزان در این عرصه سیاسی تأکید دارند و بر این باورند که این عرصه موجب رشد و بالاندگی سیاسی دانش‌آموزان می‌شود. عبارات زیر بیانگر کارکرد تربیتی راه‌پیمایی ۱۳ آبان است:

بعد تبلیغاتی راه‌پیمایی برای بچه‌ها پسندیده است، بچه‌ها راه‌پیمایی می‌آیند و با آن آشنا می‌شوند، ما وقتی بچه کوچک‌ها را می‌اریم، از بچگی با این برنامه‌ها آشنا می‌شوند، (خانم میان‌سال خانه‌دار) ما باید بیداری افکار عمومی را روشن‌گری کنیم برای ملل خردمان و ملت‌های جهان به خصوص نسل‌های ۳ - ۴ انقلاب و این انقلاب باقی می‌ماند، (مرد میان‌سال کارمند) آقا در سخنرانی‌شان گفتند که ما رفتنی هستیم ولی آن چیزی که می‌ماند این جوان‌ها هستند که باید ادامه بدهند راه را و باید بدانند و باید بیایند ببینند، باید بیایند سخنرانی‌ها را گوش بدهند و یک چیزهایی را بفهمند، (خانم جوان معلم) امروز هم با پسر ۷ ساله‌ام که اولین حضورش هست برای همیشه آرمان‌های امام‌مان را زنده نگه داریم، (مرد جوان کارمند) جوان‌ها و دانش‌آموزان آینده‌سازان این نظام هستند قبل از اینکه دانش‌آموزان با این سن و سال در این مراسم شرکت کنند و با سیاست‌های آمریکا بیشتر آشنا شوند. (دانشجوی پسر مهندسی) همین جوانان در دوره انقلاب به خیابان‌ها ریختند. حضور دانش‌آموزان در راه‌پیمایی تجدید خاطره آن دوره است، (دانشجوی مرد رشته علوم سیاسی) در واقع به‌خاطر اینکه ۱۳ آبان قبل از انقلاب زمانی که آمریکایی‌ها آمدند در ایران و دانشجویان و دانش‌آموزان راه‌پیمایی کردند لذا به‌عنوان اسم دانش‌آموز هم نام گرفته است، بنابراین حضورشان غیر از اینکه جنبه سمبلیک دارد به نوعی آن تنفر و انزجارشان در آن روز باز به آمریکا و استکبار نشان می‌دهند. (دانشجوی دختر رشته مهندسی)

ج) کارکرد فرهنگی - اجتماعی راه‌پیمایی ۱۳ آبان: با تعریف دیگری (آمریکا به‌عنوان استکبار جهانی)، ما معنا پیدا می‌کند، راه‌پیمایی ۱۳ آبان، ۲۲ بهمن و ... به‌عنوان عرصه‌ای برای تعریف ما و

دیگری است. در واقع با تعریف دیگری استکبار و «ما» به عنوان استکبارستیز موجب هم‌گرایی و هم‌بستگی اجتماعی و ایجاد هویت جمعی مشترک بین مشارکت‌کنندگان راه‌پیمایی در اقصی نقاط کشور می‌شود. ایجاد هم‌بستگی یکی از کارکردهای اجتماعی راه‌پیمایی ۱۳ آبان است که عبارات زیر بیانگر آن است:

بزرگترین نمونه مثبت راه‌پیمایی ۱۳ آبان این است که نه تنها آمریکا بلکه به همه کشورها ثابت می‌کنیم که ملت ایران هم‌بستگی دارند، (مرد میان سال نظامی) هدف از روز استکبارستیزی اتحاد و هم‌بستگی بین مستضعفین است (دانش‌آموز پسر دوره متوسطه)، برگزاری همایش اینکه هم‌بستگی مردم با یکدیگر را بیشتر کنند و در راستای یک هدف جلو می‌رود که مبارزه با استکبار هست. کشور ما به دنبال حق بوده است و مبارزه با استکبار است اینکه خود را جدای از مملکت میدانیم و خود را همراه و همدل مردم بدانیم، (دانشجوی پسر علوم سیاسی ۲) بنظر من هرکسی که برای شخصیت و آن چارچوب فردی خود احترام قائل باشد باید شرکت کند چون این نماد استقلال ما هست و اگر بخواهیم هویت خود را حفظ کنیم باید این روزها را زنده نگه داریم. (دانشجوی پسر رشته حقوق)

د) کارکرد سیاسی راه‌پیمایی ۱۳ آبان: حضور در راه‌پیمایی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی مشارکت سیاسی است. حضور در راه‌پیمایی موجب افزایش روحیه «استقلال‌طلبی»، «دشمن‌شناسی»، «استکبارستیزی» و «هم‌گرایی سیاسی» در بین مردم و موجب «روشنگری سیاسی» در بین افراد شرکت‌کننده در راه‌پیمایی می‌شود. راه‌پیمایی ۱۳ آبان به‌معنای تجدید میثاق با آرمان‌های انقلاب اسلامی است. عبارات زیر بیانگر کارکرد سیاسی راه‌پیمایی است:

آمریکا، هرجا و هر ساعت و هر روز به ملت ایران زور می‌گوید، من به‌عنوان یک ایرانی هیچ موقع زور و ظلم را قبول نمی‌کنم، (دانشجوی مرد رشته علوم سیاسی) این روز به‌عنوان اعتراض به سیاست‌های آمریکا عنوان روز مبارزه با استکبار جهانی در نظر گرفته شد و این تجمع صورت می‌گیرد، (دانشجوی دختر رشته مهندسی) دشمنی که آمریکا با ملت ایران و بشریت را زیر پا می‌گذارد جنبه استکباری دارد، واجب است که برای مبارزه با این استکبار تا حدی که در توانمان هست با این حضورمان در راه‌پیمایی اعلام کنیم، (خانم جوان معلم) به‌نظر من هرکسی که برای شخصیت و آن چارچوب فردی خود احترام قائل باشد باید شرکت کند چون این نماد استقلال ما هست و اگر بخواهیم هویت خود را حفظ کنیم باید این روزها را زنده نگه داریم. (دانشجوی پسر رشته حقوق) مهم‌ترین نقطه قوت همین اصل راه‌پیمایی است یعنی اینکه مردم جمع می‌شوند و نیروهای مختلف و مردم جمع می‌شوند

همدیگر را می‌بینند و از هم انرژی می‌گیرند، (خانم میان‌سال مدیر مدرسه) یکپارچگی و وحدت مردم خون تازه‌ای که به روحیه مردم احیا می‌شود، چطور در شب‌های ماه رمضان و احیا می‌شویم برای احیای روحی مبارزه با استکبارستیزی آمریکا و اسرائیل خون تازه‌ای جریان پیدا می‌کند. (مرد جوان کارمند) هر سال با این آرمان بزرگ تجدید میثاق کنیم و با شهدا و کسانی که در این راه خون دادند و جان دادند و همه سرمایه‌شان را دادند و ما باید خواستار خون شهدا باشیم این درواقع یک تجدید میثاقی است که با پیمان‌های انقلاب داریم، (مرد جوان کارمند) همین چند سال پیش مصر که این اتفاقات تکرار نشد و برای مردم بازگو نشد، انقلابی شد ولی چون مردم باورش نکرده بودند به راحتی از دست دادند، در کشور ما هم اگر این اتفاقات ۲۲ بهمن و ۱۶ آذر روز دانشجو، عاشورا و ... برای مردم بازبینی و زنده نگه داشته نشود روزگار ما هم مانند خیلی از کشورهای دیگر دنیا و اطرافمان هست، می‌شود. (دانشجوی پسر رشته حقوق)

ه) کارکرد بین‌المللی راه‌پیمایی ۱۳ آبان: صدور گفتمان انقلاب به کشورهای اسلامی و کشورهای آزادی‌خواه یکی از ضرورت‌های جمهوری اسلامی ایران بوده است و همچنان در صدد دستیابی به این مهم است. فضای رسانه‌ای حاکم بر راه‌پیمایی به‌عنوان ابزاری برای بازنمایی گفتمان انقلاب اسلامی در عرصه بین‌المللی است. همچنین با حضور در راه‌پیمایی می‌توان به جهان اعلام کرد که مردم ایران پایبند به انقلاب اسلامی هستند. در حال حاضر راه‌پیمایی ابزاری برای سنجش رویکرد انقلابی مردم و ثبات رویه انقلاب است و می‌توان با آن به جهان تداوم انقلاب را اعلام کرد. عبارات زیر به برجسته‌سازی کارکرد بین‌المللی و جهانی راه‌پیمایی ۱۳ آبان اشاره دارد:

اگر به هر حال همین راه‌پیمایی و همین کمترین صدایی که به جوامع بین‌المللی شنیده شود باعث بیداری کشورهای دیگر هم می‌شود، (مرد بازنشسته) با همین حضور و راه‌پیمایی مان اطلاع‌رسانی که می‌شود ما هم نشان می‌دهیم که در بحث بین‌المللی برنامه ایران و دانشجویان و دانش‌آموزان و حتی حوزه‌یمن همواره این بحث استکبارستیزی را در وجودشان دارند و هیچ‌وقت هم نسبت به استکبار آمریکا سرد نمی‌شوند، (دانشجوی دختر رشته مدیریت) کشورهای خارجی، الان همه چشمشان به ایران است که ببینند چه عکس‌العملی روز ۱۳ آبان نشان می‌دهد، (دانش‌آموز پسر متوسطه مرد ۲) الان خیلی از کشورهای دیگر چشمشان به همین راه‌پیمایی ما است. دانشجویان یکی از دانشگاه‌های کره جنوبی که آمدند از ما درخواست کردند که شما چه جوری انقلاب کردید، (مرد بازنشسته) با حضور در راه‌پیمایی می‌توان خود را به دنیا ثابت کنیم. (دانشجوی پسر علوم سیاسی ۲)

دو. بازنمایی گفتمان انقلاب اسلامی

راه‌پیمایی روز ۱۳ آبان را می‌توان به مثابه بازنمایی بخشی از گفتمان انقلاب اسلامی دانست. در راه‌پیمایی ۱۳ آبان، گفتمان انقلاب اسلامی و شاخص‌های آن یعنی «استکبارستیزی»، «استقلال‌طلبی» و «صدور انقلاب» و نوع نگرش به استکبار جهانی و شاخص‌های آن یعنی «محور شرارت»، «شیطان بزرگ» و ... بازنمایی می‌شود.

الف) بازنمایی استکبارستیزی: کنش سیاسی راه‌پیمایی ۱۳ آبان معطوف به استکبارستیزی است و مشارکت‌کنندگان با انگیزه و هدف مبارزه با استکبار جهانی در راه‌پیمایی مشارکت دارند. عبارات زیر بیان برجسته‌سازی و بازنمایی استکبارستیزی مشارکت‌کنندگان در راه‌پیمایی ۱۳ آبان است:

آمریکا واقعاً یک استکباری بود که در کل جهان نه در ایران، روی همین اصل این اسم را، استکبار جهانی را روی آمریکا گذاشتند، (مرد میان‌سال نظامی) مسئله اول مملکت ما مرگ بر آمریکا است. اصلاً انقلاب ما مبارزه با استکبار (ستیزی) بوده است، (خانم میان‌سال خانه دار) ما همچنان همان ملت هستیم همان ایرانی هستیم و همان‌طور که متحد شدیم آمریکا را به سزای اعمالش رساندیم رسوا کردیم و هرازگاهی هرگاه بخواید دست از پا خطا کند و برای ایران عرض اندام کند همچنان در صحنه هستیم، (مرد جوان نظامی) استکبار و استکبارستیزی به معنی خودبرتربینی است به نظر من هر کشوری که برای منابع و ذخایر ما نقشه ریخته است استکبار است نمونه‌هایش را به‌صورت بارز عینی در آفریقا و هند، آسیا و آمریکای جنوبی و بقیه کشورها می‌توانیم ببینیم. (مرد میان‌سال کارشناس فرهنگی)

ب) بازنمایی استقلال‌طلبی: فریاد استقلال‌طلبی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های بازنمایی شده در راه‌پیمایی ۱۳ آبان است، به‌طوری‌که مشارکت‌کنندگان در راه‌پیمایی بر استقلال و آزادی جامعه تأکید دارند و آن را به‌عنوان سرمایه‌ای عظیم قلمداد می‌کنند که در نتیجه انقلاب اسلامی بدست آمده است.

استکبار دوست ندارد کسی بالا برود مخصوصاً ملت ایران دوست ندارد که روی پای خودشان باشند دوست دارند که همیشه محتاج باشند و دستشان را سوی آمریکا دراز کنند، (دانشجوی دختر رشته علوم انسانی) بنا به گفته امام که برای مبارزه با استکبار جهانی زیر هیچ سلطه نباید برود و چه بسا در کشور خود شخصی بخواید تبعیض قائل شود و چه برسد زیر نظر سلطه کشور دیگری برود، (خانم مسن) زیر سلطه شرق و غرب نمی‌باشیم و استقلال داریم با این اصل که دین اسلام باعث آن شده است و همه مخالف استکبار هستند، (مرد جوان حوزوی) آمریکا این درک را داشته باشه که ملت

ایران کسی نیست که زیر استکبار جهانی برود، (مرد میان‌سال نظامی) آمریکا می‌خواهد یک دهکده جهانی راه بیندازند که بتوانند با آن دهکده بقیه شهرها و کشورهای خاورمیانه را اداره کنند اما این آرزو را انشالله به گور می‌برند. (دانشجوی پسر مطالعات رسانه)

ج) مفهوم‌پردازی و بازنمایی محور شرارت: خوی استکبارگری موجب شرارت در جهان می‌شود. محور شرارت اصطلاحی سیاسی است که نخستین بار توسط روزنامه لیبیایی به ایالات متحده آمریکا نسبت داده شد چون این کشور تلاش می‌کند که خوی استکباری و سلطه‌گری خود را بر سایر کشورها تحمیل کند. این مفهوم به‌عنوان مفهوم کلیدی در ادبیات سیاسی راه‌پیمایی در جمهوری اسلامی ایران است و مشارکت‌کنندگان برای ابراز تنفر و انزجار از اقدامات خونین ایالت متحده آمریکا در ایران از این مفهوم استفاده می‌کنند.

به قول حضرت آقا ۱۵ - ۱۰ تا دلیل می‌توانیم برایش بگوییم همه این جنایت‌هایی را که کرده است ما هیچ حسنی از آمریکا هیچ جا سراغ نداریم، (خانم میان‌سال کارمند) واقعاً جنایت‌های آمریکا از یاد مردم ایران نمی‌رود چه جنایتی که ۸ سال کمک صدام کردند و چه جنایتی که هواپیمای جمهوری اسلامی را زدند و حالا که تحریم‌های ظالمانه را برای مردم ما برقرار کردند، (دانشجوی دختر علوم سیاسی) یادبود شهدای مان دانش‌آموزان هست بد به آمریکا بگوییم و مشت محکمی در دهن آمریکا بزنیم و بگوییم که ما یک همچین روزی هنوز یادمان است و ورود شما برای کشور ما مانند زباله‌ای در سطل آشغال است. (دانش‌آموز پسر متوسطه)

سه. انگیزه مشارکت راه‌پیمایی‌کنندگان

به‌طور کلی مشارکت‌کنندگان راه‌پیمایی ۱۳ آبان با انگیزه‌های «ایدئولوژیک»، «سیاسی»، «کاریزماتیک رهبری» و «مذهبی» مشارکت داشته‌اند و هیچ‌یک از مشارکت‌کنندگان به انگیزه «اقتصادی»، «تفریحی» و گذران اوقات فراغت» و یا «تحمیلی و اجباری» اشاره‌ای نداشته‌اند.

الف) انگیزه دینی و مذهبی: مشارکت‌کنندگان بر این باورند که حضور در راه‌پیمایی به‌مثابه یک کنش مذهبی است و آنها با انگیزه دینی و مذهبی در راه‌پیمایی ۱۳ آبان حضور یافته‌اند و راه‌پیمایی را تمثیلی از حرکت عاشورایی امام حسین و همراه با اجر عبادی قلمداد می‌کنند. عبارات زیر بیانگر انگیزه مذهبی مشارکت‌کنندگان است:

همان‌طوری امام حسین علیه السلام به ما یاد داد باید با ظالم مبارزه کنیم و الان بزرگ‌ترین ظالمی که در تاریخ وجود دارد و خون مردم را می‌خورد آمریکا است. باید مقابلش

ایستاد و زیر بار ظلم نرفت همان‌طور که امام حسین به خاطرش قیام کرد و شهید شدند، (دانشجوی دختر علوم سیاسی) شاید حضور در راه‌پیمایی اجرش از اجر خیلی از عبادات کمتر نباشد، بیشتر هم هست، (دانشجوی دختر رشته تاریخ) همیشه در انقلاب بودم چه نماز جمعه و چه راه‌پیمایی که واجب بوده است، (دانشجوی خانم رشته الهیات) دین ما دین اسلام، دینی بوده که همیشه حامی مظلوم بوده است یعنی اصلاً وجود دین انقلاب برای مبارزه با ظلم و قدرت‌هایی بوده که به مظلوم‌ها ظلم کرده است استکبار از نظر همه مشخصه یعنی کسی که ظلم می‌کند، (مرد میان‌سال کارمند) اصلی‌ترین هدف که همان وظیفه دینی خودم می‌دانستم که شرکت کنم، (دانشجوی دختر رشته مدیریت) اگر هم ما در پی معرفی جبهه حق هستیم یکی از اهداف ما همین است که مبارزه با ظلم است و اگر ما می‌خواهیم یک مسلمان بودن خود را نشان دهیم باید ستیز و مبارزه با ظلم داشته باشیم، (دانشجوی پسر علوم سیاسی ۲) بزرگ‌ترین انگیزه من همان دینی است که امام و شهدا به گردن ما دارند و کلی جوان مثل ماها بودند و رفتند از زندگی خود گذشتند. (دانشجوی پسر رشته حقوق)

ب) انگیزه ایدئولوژیک: ایدئولوژی، مجموعه‌ای از باورها و اعتقاداتی است که زمینه‌های اجتماعی، سیاسی و مذهبی دارد و موجب حرکت و رفتار در افراد می‌شود. ایدئولوژی ته‌نشست‌های فکری است که موجب تبلور رفتارهایی نظیر «مشارکت سیاسی»، «مبارزه با استبداد»، «ظلم‌ستیزی» و ... در بین کنشگران می‌شود. مشارکت‌کنندگان راه‌پیمایی عنوان می‌کنند که بنابر اعتقادات و باورهای فکری، وظیفه دارند در راه‌پیمایی ۱۳ آبان شرکت کنند و عبارات زیر بیانگر آن است:

به نظر من در این برهه زمان لازم است که آدم حتماً عقیده‌اش را ابراز کند و بیان کند که آدم چه تفکری نسبت به آمریکا دارد بابت آن ما در این زمینه شرکت کردیم، (مرد میان‌سال کارشناس فرهنگی) همیشه یک عده هستند که راه‌پیمایی بیایند، همیشه مردم فکری را که دارند انجام می‌دهند، (مرد میان‌سال شغل آزاد) هرکسی بالاخره اعتقاد خود را دارد، الان یه سری دوست دارن پیاده کربلا بروند، چرا؟ چون اعتقادشان است. حضور در راه‌پیمایی هم بر اساس اعتقاد است، (مرد میان‌سال کارمند) ما به وظیفه خودمان عمل کنیم و در صحنه حضور پیدا کنیم یعنی من به‌عنوان یک شهروند جمهوری اسلامی ایران و آن نگاهی که دارم بر خودم وظیفه می‌دانم که شرکت کنم و نارضایتی خودم از آمریکا را بیان کنم. (دانشجوی پسر مهندسی)

ج) انگیزه پیروی از رهبری: مشارکت‌کنندگان، راه‌پیمایی را به‌عنوان یکی از توصیه‌های ولایت در نظر می‌گیرند و با این انگیزه در راه‌پیمایی شرکت می‌کنند که «حضور در راه‌پیمایی» را خواست رهبری

می‌دانند و به‌خاطر علاقه و محبت به رهبری در راه‌پیمایی ۱۳ آبان شرکت می‌کنند. عبارات زیر بیانگر اثربخشی کاریزماتیک رهبری در حضور مشارکت‌کنندگان است:

همیشه در انقلاب بودم به‌خاطر اینکه رهبرم را دوست دارم و هر چیزی که رهبرم بگوید به‌طور کامل قبولش دارم، (دانشجوی خانم رشته الهیات) حضور پرشور ما در این مراسم‌ها هم لیبیک به صحبت‌های مقام معظم رهبری است. و هم به نوعی تنفر و انزجار خودمان را روزبه‌روز نسبت به استکبار بیشتر نشان می‌دهیم، (دانشجوی دختر رشته مهندسی) با انگیزه هم‌پیمانی با آرمان‌های امام خمینی و با آرمان‌های آقای خامنه‌ای، با آرمان‌های شهدا در راه‌پیمایی شرکت کردم، (مرد میان‌سال شغل آزاد) عشق به رهبر احترام به خون شهدا تنها کاری که می‌توانم بکنم این که بگویم آقا جان هر موقع دستور بدهی در صحنه هستم، (مرد جوان نظامی) باید پیرو خط امام و شهدا باشیم و این تأکید رهبر معظم انقلاب است و تأکید امام راحل ما است. ۱۰۰٪ باید حضور داشته باشم. (دانشجوی پسر رشته علوم اجتماعی)

چهار. ویژگی‌های راه‌پیمایی ۱۳ آبان

راه‌پیمایی «روز مبارزه با استکبار جهانی» در ۱۳ آبان ویژگی‌هایی نظیر «وقایع محور بودن»، «مردمی بودن»، «تمثیلی از حرکت عاشورای حسینی»، «محتوای استکبارستیزی» و «محتوای استقلال‌طلبی» دارد.

الف) وقایع محور بودن راه‌پیمایی: روز ۱۳ آبان «روز مبارزه با استکبار جهانی» است در این روز مشارکت‌کنندگان بر علیه استکبار جهانی اعلام انزجار و تنفر می‌کنند و تأکید بر استقلال و آزادی خود می‌کنند، همچنین مشارکت‌کنندگان در این روز به مسائل اجتماعی و سیاسی مطرح حال حاضر نیز می‌پردازند برای نمونه در راه‌پیمایی ۱۳ آبان ۱۳۹۵ مباحثی چون «انتخابات ایالت متحده آمریکا» و ... مطرح گردید.

دو تا کاندید شدید خاک بر سرتان، آبروی اخلاقی همدیگر را هم بردید و خجالت هم نمی‌کشید و شما می‌خواهید رئیس جمهور کشوری بشوید تمام ایمیل‌ها و فسادها و کثافت‌کاری‌هایتان لجن زده است، (مرد جوان شغل آزاد) دشمنی‌های آمریکا، بیشتر از زبان خودشان (انتخابات) هم رو می‌شود، بالاترین تعریف از استکبار را می‌توان از مناظره انتخابات این دو تا کاندید ریاست جمهوری آمریکا ارائه کرد، (مرد بازنشسته) الان شما نگاه کن رئیس جمهور آمریکا که می‌خواهد رئیس جمهور شود و به کاخ سیاه برود ببین چه جوری دارند خودشان را رسوا می‌کنند گفته‌های خدا دروغ نیست او به ما تهمت زد که شما چکار کردید قلب کردید و فلان کردید و می‌خواست مملکت را از دست ملت بگیرد. (دانشجوی خانم رشته الهیات)

ب) مردمی بودن راه‌پیمایی: راه‌پیمایی «روز مبارزه با استکبار جهانی» یک حرکت مردمی است که مشارکت‌کنندگان به صورت اختیاری و داوطلبانه حضور داشتند و بر مردمی بودن راه‌پیمایی تأکید دارند.

فکر کنم این حضور خودجوش مردم، ما اینجا کسی را نمی‌بینیم که واقعاً به زور آمده باشد و یا حالا به خاطر اینکه اینجا اتفاقی می‌افتد و یا به خاطر این چیزها آمده باشد، (دانشجوی دختر علوم سیاسی) حضور پرشور جوان‌ها و دانش‌آموزان و مردم عادی این خودش از نقاط پر قوت است، (دانشجوی پسر مهندسی) مردم خودشان خون انقلابی دارند خودشان شهدا دارند، هنوز هم که هنوز مدافعان حرم را دارند، شهدا می‌دهند، مردم خودشان اصلاً خودجوشان می‌آیند بیرون، اصلاً لازم نیست اصلاً کسی بخواهد کاری کند یا نکند، (مرد میان سال کارمند) ملت ما به یک سطحی از فهم رسیدند که توانستند به طور خودجوش با نقشه‌های استکباری مبارزه کنند. (مرد میان سال کارشناس فرهنگی)

ج) تمثیلی از حرکت عاشورای حسینی: از منظر مشارکت‌کنندگان راه‌پیمایی، به عنوان تمثیلی از حرکت عاشورای حسینی است. و راه‌پیمایی عبادی - سیاسی کشور را در ادامه حرکت عاشورایی امام حسین علیه السلام می‌دانند. عبارات زیر بیانگر تمثیل راه‌پیمایی به حرکت عاشورایی است:

پایداری ایران اسلامی، اتفاقاً در حال آمدن نگاهی داشتم به خاطر ایام محرم و صفر مراسمات ما خیلی شکل محرم گرفته است و از طرفی هم می‌بینیم که دشمن می‌آید و می‌خواهد مراسمات و عزاداری ما را از حالت خود خارج کند، (خانم میان سال کارمند) قولی از امام حسین علیه السلام؛ کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا همیشه صحنه، صحنه مبارزه هست تا زمانی که ظلم هست، (مرد جوان کارمند) همان اتفاقی که برای روز عاشورا می‌افتد که نباید آن را فراموش کنیم و دائماً آن را تکرار می‌کنیم این مناسبت‌ها و اتفاق نباید فراموش شود، (دانشجوی پسر رشته حقوق) اگر پیامی مفید باشد برای مردم باید هر روز زنده باشد، مثل عاشورا و تاسوعا، چرا ما به خاطر راه و حقانیت آنها زنده نگه می‌داریم، (مرد میان سال کارمند) ما پشت مسئولین نظام و رهبران هستیم و تا آخر ایستادیم و تنه‌ای نمی‌گذاریم چون ما اهل کوفه نیستیم که امام تنها بماند. (مرد جوان شغل آزاد)

د) محتوای استکبارستیزی: ماهیت راه‌پیمایی ۱۳ آبان مبارزه با استکبار جهانی است و مشارکت‌کنندگان بر محتوای استکبارستیزی تأکید دارند و اشاره به تداوم استکبارگری ایالت متحده آمریکا و استکبارستیزی جمهوری اسلامی ایران دارند.

آمریکا هرگز خبثت و استکبارگونه بودن خود را ترک نخواهد کرد، آنها تا ابد به حالت استکبار هستند، مستکبرانه با مردم سخن می‌گویند، (خانم میان‌سال کارمند) بعضی‌ها برداشت شان این بود که برنامه برجام خبری از این برنامه‌های روز مبارزه با استکبار نخواهد بود لذا شاید یکی از نقاط قوتش این باشد که علی‌رغم برداشت بعضی‌ها با این که چند ماه هم هست که دارد از این قصه می‌گذرد ولی الحمدلله حضور پرشور مردم را ما در برنامه‌ها مشاهده می‌کنم، (دانشجوی دختر رشته مهندسی) آمریکایی‌ها یعنی فرار سیاسی‌شان و استکباری‌شان طوری هستند که به هیچ حالی ملت‌ها را رها نمی‌کنند چون برنامه‌ریزی اینها یک برنامه‌ریزی قدیم‌المدت است هر ده سال استراتژی‌شان را عوض می‌کنند، (مرد میان‌سال کارمند) همیشه بحث مبارزه با استکبار یک بحث کاملاً جدی و جریان‌دار در زندگی ما جامعه مردم ایران است چون ما هرروز و همیشه درگیر هستیم. (دانشجوی دختر رشته مدیریت)

ه) محتوای استقلال‌طلبی: استقلال‌طلبی یعنی عدم وابستگی به قدرتهای شرق و غرب، استقلال یکی از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران است که مردم جامعه توانستند از یوغ استبداد داخلی و هژمونی استکبار جهانی رهایی یابند و به‌عنوان یک کشور مستقل و آزاد در عرصه منطقه و جهانی مطرح باشند. عبارات زیر بیانگر محتوای استقلال‌طلبی راه‌پیمایی است:

اگر آمریکا قرار بود آبادانی بیاره باید الان افغانستان و عراق کشورهای سرسبد منطقه می‌شدند، ما از وقتی پیشرفت کردیم که آمریکا را از کشور بیرون کردیم، (خانم میان‌سال خانه دار) این خوی استکباری آمریکا باعث می‌شود که مردم ما هی بهش بگویند که بابا ما نمی‌خواهیم تو بر ما حکومت داشته باشی، (خانم جوان معلم) زیر سلطه شرق و غرب نمی‌باشیم و استقلال داریم با این اصل که دین اسلام باعث آن شده است و همه مخالف استکبار هستند، (مرد جوان حوزوی) آمریکا این درک را داشته باشه که ملت ایران کسی نیست که زیر استکبار جهانی برود، (مرد میان‌سال نظامی) آمریکا می‌خواهد یک دهکده جهانی راه بیندازند که بتوانند با آن دهکده بقیه شهرها و کشورهای خاورمیانه را اداره کنند اما این آرزو را انشالله به گور می‌برند. (دانشجوی پسر مطالعات رسانه)

نتیجه

پژوهش مذکور سعی کرده است رفتار سیاسی افراد شرکت‌کننده در راه‌پیمایی ۱۳ آبان را از خلال نظریه‌های استکبارستیزی، فرهنگ سیاسی و مشارکت سیاسی به مسئله مورد بررسی قرار دهد. با توجه به یافته‌های پژوهش، می‌توان بیان کرد، راه‌پیمایی ۱۳ آبان از جنس راه‌پیمایی مردمی است که صبغه

دینی و انقلابی دارد و محصول حرکت‌های انقلابی در قبل و حین و بعد انقلاب است. این حرکت و پویای مردمی و انقلابی را می‌توان به‌مثابه کنش جمعی قلمداد کرد. مردم شرکت‌کننده در راهپیمایی ۱۳ آبان هدف یا اهداف مشترکی دارند، خاصیت انسجام‌بخشی و وحدت‌آفرینی و نیز مقابله با نظام سلطه جهانی از دیگر کارکردهای حضور در مراسم راهپیمایی است که همگی بیانگر ویژگی‌های یک کنش جمعی است.

مفهوم دیگری که باید در کنار کنش جمعی بدان اشاره کرد، جامعه‌پذیری سیاسی^۱ است. جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری بر پایه فرایندهای تعاملی شکل می‌گیرد به‌طوری‌که کنشگر ارزش‌ها، هنجارها و رفتارهای خاص را در خود نهادینه می‌کند. جامعه‌پذیری یا فرهنگ‌پذیری سیاسی فرآیندی است که براساس آن جامعه‌گرایش‌ها، نگرش‌ها، اطلاعات و خلاصه ارزش‌های سیاسی خود را از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کند؛ جامعه‌پذیری سیاسی یکی از ابعاد فرعی فرهنگ کلی جامعه است، در معنای وسیع فرآیندی است که یک جامعه، از طریق آن فرهنگ سیاسی خود را از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کند. ادامه حیات یک نظام وابسته به انتقال فرهنگ سیاسی با کلیه محتوای عقیدتی، ارزشی آن از نسلی به نسل دیگر انتقال است. درواقع بدون وجود چنین فرآیندی، هر نسلی ناچار است که فرهنگ سیاسی جدیدی را خلق کند و به‌طورکلی همه چیز را از نو آغاز کند.

با توجه به یافته‌های پژوهش و دیدگاه مشارکت‌کنندگان در پژوهش، مراسم راهپیمایی ۱۳ آبان را می‌توان به‌مثابه یک کنش جمعی در نظر گرفت که مهم‌ترین کارکرد آن «جامعه‌پذیری سیاسی» است. از آنجایی که دانش‌آموزان، جوانان و دانشجویان مخاطبان اصلی این حرکت هستند، برپایی مراسم راهپیمایی در ۱۳ آبان هر سال، می‌تواند نقش مهم و کلیدی در شناخت و انتقال ارزش‌های دینی، اسلامی، ملی و انقلابی به نسل جوان جامعه باشد و می‌تواند کارکرد اقتداربخشی، وحدت‌بخشی، نشاط‌آفرینی، خنثی‌سازی تبلیغات سوء، تثبیت و حاکمیت ساختار قدرت و تقویت مواضع بین‌المللی، ارتقاء روحیه انقلابی و استمرار شعارهای انقلاب و نمایش هم‌بستگی ملی را در حال و آینده داشته باشد. البته نباید از نقاط ضعف و مسائل و چالش‌هایی که در نحوه سیاست‌گذاری و برگزاری راهپیمایی وجود دارد غافل شد و بررسی ابعاد مختلف آن نیازمند پژوهش‌های دیگری است.

منابع و مآخذ

۱. بارکر، کریس، ۱۳۸۷، *مطالعات فرهنگی: نظریه و عملکرد*، ترجمه مهدی فرجی و نفیسه حمیدی، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

1. Political socialization.

- رفتارشناسی مشارکت‌کنندگان در راه‌پیمایی روز ۱۳ آبان نمونه موردی؛ راه‌پیمایی ۱۳ آبان ۱۳۹۵، شهر تهران □ ۹۱
۲. دارینی، محمود و حاجی‌زاده، علیرضا، ۱۳۸۶، *استکبار جهانی و شیطان بزرگ از دیدگاه امام خمینی*، تهران، انتشارات موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۳. دال، رابرت، ۱۳۷۴، *تجزیه‌تحلیل سیاست*، ترجمه حسین ظفریان، تهران، نشر ظفریان.
۴. راش، مایکل، ۱۳۹۱، *جامعه و سیاست: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، سمت.
۵. علمی، محمود، تقی‌لو، فرامرز و موسی‌زاده، رحیم، ۱۳۸۹، *بررسی رابطه بیگانگی اجتماعی و میزان مشارکت سیاسی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی مطالعات جامعه‌شناسی*، ش ششم، ص ۱۵۴ - ۱۳۱.
۶. فلیک، اووه، ۱۳۸۷، *درآمدی بر تحقیق کیفی*، مترجم: هادی جلیلی، تهران، نشر نی.
۷. محمدپور، احمد، ۱۳۸۸، *تحلیل داده‌های کیفی: رویه‌ها و مدل‌ها*، *مجله انسان‌شناسی*، ش ۱۰، ص ۱۶۰ - ۱۲۷.
۸. مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، ۱۳۸۴، *فرهنگ سیاسی مردم ایران*، طرح پژوهشی، تهران، مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا).
۹. مهدی‌زاده، سیدمحمد، ۱۳۸۹، *نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی*، تهران، نشر همشهری.
۱۰. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۶، *استکبار جهانی و شیطان بزرگ*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۱. نصرتی‌نژاد، فرهاد، ۱۳۷۹، *بررسی فرهنگ سیاسی گروه‌های سیاسی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
۱۲. نوده‌فراهانی، اسماعیل، ۱۳۹۲، *پسااستعماری یا ضداستعماری*، *مجله سوره*، ش شانزدهم، ص ۱۳۹ - ۱۳۷.
۱۳. هالووی، ایمی، ۱۳۸۵، *روش تحقیق کیفی در پرستاری*، ترجمه حیدرعلی عابدی، تهران، بشری.
14. Almond, Gabriel & Sidney Verba, 1989, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Sage press.
15. Diamond, Larry, 1994, *Political Culture and Democracy in Developing Countries*, Lynne Rienner Publishers.
16. Glaser, B.G. & Strauss, L, 1997, *The Discovery Of Grounded Theory: Strategies For Qualitative Research*, Chicago, Aldine Publishing Company. Lerner, D. (1964) *The Passing of Traditional Society Modernizing the Middle East*, New York: Free Press.

